

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN UND KÜNSTE
VON BOSNIEN-HERZEGOWINA

GODIŠNJAK JAHRBUCH

Centar za balkanološka ispitivanja
Zentrum für Balkanforschungen
KNJIGA / BAND 49

Urednik / Herausgeber
Blagoje Govedarica

Redakcija / Redaktion
Aladin Husić, Dževad Juzbašić, Igor Manzura,
Ante Milošević, Lejla Nakaš, Aiša Softić

SARAJEVO 2020

Sadržaj / Inhaltsverzeichnis

Članci / Aufsätze

Giulia Recchia

- Reaching across the Adriatic: northern and western interactions of the Cetina phenomenon (25th–20th centuries BC)
Kroz i preko Jadrana: sjeverna i zapadna interakcija fenomena Cetinske kulture (25–20. v. pr. Hr.)..... 5

Alberta Arena

- From one side to another. An overview on trans-Adriatic connectivity during the Middle Bronze Age
Između dvije obale. Pregled transjadranskih veza u srednjem bronzanom dobu..... 29

Blagoje Govedarica

- Glasinačka kulna kolica
(okolnosti otkrića, naučnoistorijski značaj, kulturnoistorijski kontekst)
Cult chariot from Glasinac
(circumstances of discovery, scientific and historical importance, cultural and historical context)..... 45

Amra Šaćić Beća

- Reviewing the question of *Delminium*
Propitivanje problema Delminija..... 67

Salmedin Mesihović

- Troja između mitologije i dokumenata
Troj between mythology and documents..... 87

Salmedin Mesihović, Samila Beganović

- Novi nalazi iz rimskog perioda u kakanjsko – vareškom području
Newly Roman finds in Kakanj-Vareš area 97

Goran Popović

- Mapiranje srednjovekovnih nadgrobnih spomenika na području opštine Osmaci
Mapping medieval tombstones in the municipality of Osmaci 105

Lejla Nakaš

- Isticanje starozavjetnih elemenata u novozavjetnom tekstu u srednjovjekovnoj bosanskoj pismenosti
Drawing Attention to Old Testament Elements in the Text of the New Testament in the Mediaeval Bosnian Literary Tradition 121

<i>Erma Ramić-Kunić</i>	
Leksika evanđelja iz Mletačkoga zbornika. Tekstualni odnos prema drugim bosanskim evanđeljima	
The Lexic of the Venetian Miscellany. Textual relation to other Bosnian Gospels	141
<i>Aiša Softić</i>	
Zapisi usmenih predaja o kugi u Bosni i Hercegovini s kraja 19. stoljeća	
Records of oral traditions on plague in Bosnia and Herzegovina from the end of the 19 th century	155
<i>Mirjam Mencej</i>	
Magie and <i>Hodžas</i> as Magic Specialists in Contemporary Bosnia and Herzegovina	
Magija i hodže kao specijalisti za magiju u savremenoj Bosni i Hercegovini	171

Kritike i prikazi / Besprechungen

<i>Historijska traganja br. 17</i> , Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2018. (Sabina Veladžić)	197
Mario Katić, <i>Domorodci i gospodari. Historijsko-antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša</i> . Buybook, Sarajevo/Zagreb 2020. (Aiša Softić)	199
Antonija Zoradija Kiš – Marinka Šimić, <i>Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku</i> . STUDIJA – TRANSLITERACIJA – FAKSIMIL, Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Zagreb (Erma Ramić-Kunić) ..	201

Hronika / Chronik

Izveštaj o radu Centra za balkanološka ispitivanja u 2020. godini	203
---	-----

In Memoriam

Radoslav Katičić (1930–2019)	205
Idriz Ajeti (1917–2019)	207

Adrese autora / Autorenadressen	211
---------------------------------------	-----

Uputstva / Richtlinien / Guidelines

Uputstva za pripremu materijala za Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH.....	213
Richtlinien zur Veröffentlichung im Jahrbuch des Zentrum für Balkanforschungen der AWBH....	215
Guidelines for the article preparation for Godišnjak CBI ANUBiH.....	217

Kritike i prikazi / Besprechungen

Historijska traganja br. 17, Institut za historiju Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2018.

U posvemašnjoj demokratizaciji obrazovanja i artikuliranja javne riječi, te prividnoj apsolutnoj transparentnosti i dostupnosti informacija, pa kako se smatra, i znanja, na internetskom sveznadaru, sve više ljudi odašilje, prema gradu i svijetu, svoje mišljenje o širokom spektru raznorodnih, pa i historiografskih tema. Tako spoj tehnološkog informacijskog napretka i etno-nacionalne ideološke paradigme kod nas u BiH omogućava hiperprodukciju najmaštovitijih verzija pripovijesti o, uglavnom, tisućljetnom narodnom bitku. Nažalost, u procesu energičnog generiranja smjelih razmišljanja i pisane riječi, sve više se gubi dimenzija historiografije kao humanističke discipline, a sve više se apostrofira njena ideološko-odgojna uloga. U takvoj atmosferi naučnik i istraživač ne samo da biva nadglasan i marginaliziran populističkim i društveno-politički poželjnim tumačenjima prošlosti već mu i sve teže postaje ubijediti sebe u društvenu i javnu relevantnost historiografskog štiva nad čijim stvaranjem sagorijeva godinama. Pa se osjeća pomalo autistično, neželjeno i nevoljeno, posebice još ako se ne bavi temama od nacionalnog značaja. S druge strane, Instituciji, urednicima, redakciji jednog naučnog historiografskog časopisa postaje sve teže dobiti kvalitetne radove, zadobiti i održati svoju relevantnost u globalnom naučnom svijetu u kojem historiografija kao naučna disciplina ima sve manje značaja, samim tim održati se u relevantnim naučnim bazama. Sve navedeno vas molim da imate na umu dok čitate ovaj prikaz jednog broja *Historijskih traganja*, drugog po redu i značaju časopisa Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu. Prikaz pišem u nadi da ću vas navesti na to da časopis i pročitate, o pročitanom razmislite i dalje ga preporučite.

Historijska traganja su pokrenuta 2008. godine, od strane tadašnjeg direktora Instituta za istoriju u Sarajevu prof. dr. Husnije Kamberovića i više naučne saradnice dr. Vere Katz, koja je uspješno uređivala prvih šesnaest brojeva časopisa. O tome možete nešto više saznati na samom početku ovog 17. broja HT-a, u dijelu Uvodna studija, gdje je donesena bibliografija *Historijskih traganja (2008–2015.)* autorice Alme Felić.

U periodu od 2015. godine, kada je izašao posljednji broj HT-a pod vođstvom uvažene kolegice Katz, do 2018. godine, kada je publiciran broj koji prikazujem, Institut za istoriju u Sarajevu, tj. Institut za historiju UNSA je preživio izvjesna (bolna) restrukturiranja u sklopu kojih je uređivanje *Historijskih traganja* preuzela mlađa institutska generacija historičara. Njihova intencija je bila da, s jedne strane, nastave kontinuitet već, ne samo vizuelno, prepoznatljivog časopisa, a s druge strane, da uvedu izvjesne konceptijske novine. Tako je odlučeno da se članci štampaju na engleskom jeziku ne bi li se časopis otvorio prema širem svijetu a kolege iz inozemstva lakše upoznavali sa rezultatima rada historioografa iz Bosne i Hercegovine.

Rekla bih, bar što se tiče ovog broja, da je usput i spontano postignuto i to da se stranice *Traganja* otvore za autore iz inostranstva te da se posredno odmjere snage, kako na polju tematske inovativnosti u pristupu povišenoj stvarnosti, tako i na polju znanstveno-metodološke diligenije.

Članci doneseni u časopisu organizirani su u četiri cjeline na temelju aspekta povijesne društvene stvarnosti koji znanstveno obrađuju.

Prva cjelina, meni lično i najzanimljivija, pod naslovom *Promjena režima i vidovi kontinuiteta i diskontinuiteta u svakodnevnom životu* obuhvata tri članka.

Članak *THE PRNJAVOR WOMEN FIGHT FOR THEIR MIDWIFE: PROFESSIONAL, SOCIAL, AND CULTURAL CONTINUITIES FROM HABSBURG BOSNIA TO YUGOSLAVIA* autorice Sare Bernasconi predstavlja doprinos povijesti ženskog društva u Bosni i Hercegovini. Autorica indirektno pokazuje kako uspostava moderne administracije u vrijeme austrougarske uprave u BiH, putem koje država uspostavlja i kontrolira, između ostalih, i ženska strukovna udruženja, među prvima babice, čini žene povijesno vidljivijima. Na primjeru pisma podrške za Antoniju Savić, prnjavorsku babicu, koje su sastavile prnjavorske žene, mahom nepismene, Sara Bernasconi dokazuje da su

žene u procesu modernizacije bosanskohercegovačkog društva pod austrougarskom upravom ovladale sredstvima građanske pobune i upoznale se sa mogućnostima i sredstvima zaštite svojih ženskih prava i interesa koji su ih i definirali kao solidarnu grupu, potisnuvši u drugi plan konfesionalne razlike.

Mitsutoshi Inaba u svom članku A MICRO-LEVEL SHIFT IN EDUCATIONAL "REGIME OF PRACTICES" UNDER THE HABSBURG MONARCHY: HISTORICAL AND PSYCHO-PEDAGOGICAL ANALYSIS OF LUKA KARAMAN'S WORK SCHOOL BENCH analizira psihološko-pedagoški diskurs kojim se u vrijeme modernizacije u Bosni i Hercegovini pod austrougarskom upravom kreira i utemeljuje znanje o ljudskom biću, tj. učeniku kao energetskej mašini. Dakle, kao i društvo, i znanje biva podvrgnuto i moderirano modernizatorskim procesima. Treba napomenuti da čitanje ovog tematski inovativnog članka i njegovo razumijevanje za bosanskohercegovačkog historioografa, mentalno podešenog za teme od nacionalno-kulturnog i dnevno-političkog značaja, predstavlja pravi intelektualni izazov.

Naposljetku, Hana Younis u svom članku pod naslovom LĚSE-MAJĚSTE - AN EXCEPTION OR PART OF EVERYDAY LIFE IN THE PERIOD OF AUSTRO-HUNGARIAN RULE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA kroz zločin psovanja nj Veličanstva i sankcionisanje tog zločina od strane državne vlasti istražuje pitanja zahtijevane lojalnosti na liniji car-podanik i pitanja društvene pobune, te iskazivanja kritike i nezadovoljstva na račun novoetablirane vlasti od strane njenih podanika.

U drugom dijelu časopisa pod krovim nazivom *Političke rupture i ekonomske promjene* nalazimo članke Muhameda Nametka (REGIME CHANGE AND ITS INFLUENCE ON BOSNIAN ECONOMY AFTER THE FIRST WORLD WAR) i Marije Naletilić (THE ECONOMIC AND SOCIAL CHANGES IN HERZEGOVINA AFTER THE INTRODUCTION OF THE MONOPOLY ON TOBACCO IN THE AUSTRO-HUNGARIAN MONARCHY). Nametak svoju široko postavljenu temu gradi primarno na literaturi donoseći krupan, poopćen zaključak o višeslojnom i dugoročnom / strukturalnom negativnom ekonomskom impaktu koji je uspostava Kraljevine SHS / Jugoslavije imala na bosanskohercegovačku privredu. Marija Naletilić, s druge strane, razmatra uticaj koji je, za vrijeme austrougarske uprave pokrenuta i u nekoj mjeri modernizirana, proizvodnja duhana imala na finansijsku samoodrživost BiH kao i na socijalni preobražaj hercegovačke regije unutar koje se, zahvaljujući duhanskoj industriji, stvara osiromašena radnička klasa i kreiraju nove svakodnevnice.

U trećem dijelu, pod naslovom *Interakcije imperijalne države i gradnje nacije*, članci u časopisu se primiču onoj prepoznatljivoj paradigmatškoj osovini oko koje se već decenijama, uz časne izuzetke, vrti ne samo historiografija koja se piše u BiH već i naša idejna i društveno-politička stvarnost. Sonja Dujmović u svom članku "THE EIGHTH POWER" IN THE INTRODUCTION TO THE GREAT WAR- A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SERB PRESS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA i ovaj put se bavi značajnom temom koja zauzima istaknuto mjesto u gradnji kolektivnog pamćenja srpskog naroda u Bosni i Hercegovini i šire. Dujmović svoju temu smješta u kontekst kraja 19. stoljeća i povijesnu atmosferu obilježenu idealističkim i romantičarskim panslavizmom, rusofilstvom, jugoslovenskom idejom, idejom srpskohrvatske nacionalnokulturne uzajamnosti i kooperacije, te srpskog pijemontizma. U toj atmosferi, a kao posljedica i pokazatelj modernizacijskih tokova, javlja se nacionalno-kulturna štampa koja postaje pozornica političkih bitaka čak i prije formiranja političkih partija i utemeljitelj nacionalno-ideološke matrice pomoću koje "zamišljeni" kolektiv gradi svoje ekskluzivno nacionalno samorazumijevanje.

Autor Sali Kadria u svom se članku AUSTRO-HUNGARIAN AND ALBANIAN RELATIONS DURING THE WORLD WAR I ne dotiče povijesti Bosne i Hercegovine već povijesti albanskog naroda pod austrougarskom upravom čime ipak pruža mogućnost korisne usporedbe historijskih iskustava Bosne i Hercegovine i njenih naroda, te albanskog naroda. On istražuje pozitivne i negativne impakte koje je na razvoj političkih i socio-kulturnih prava Albanaca imala austrougarska civilna i vojna vlast te zaključuje da je uspostava centraliziranog administrativnog sistema u svim etničkim albanskim regijama za vrijeme Prvog svjetskog rata stvorila preduvjete za modernu nacionalno-kulturnu integraciju i znatno olakšala utemeljenje albanske nacionalne države u kasnijem periodu.

Posljednji od četiri dijela časopisa nosi naslov *Historijska demografija* i sadrži samo jedan članak i to na bosanskom jeziku. Riječ je o radu Muhidina Pelesića *Iseljavanje Bošnjaka iz društva-matice u društvo-utočišta*. Autor se sintagmama donesenim u radu poput – nova napredna historiografija, efekat migracijske pračke, historiografski teatar, historiografska tragedija, burleska i drama – iznova potvrđuje kao kreativan esejista sa iznimno razvijenom imaginacijom. Ipak, on ne uspijeva ostvariti primarni cilj – naučno-istraživački apsolvirati temu postavljenu u naslovu teksta. Pelesićev rad je stoga obilježen manje historiografskom obradom zadate teme a više esejističkim pristupom i kritičarskim lamentom, punim unutarnjih protuslovlja. Rad zapravo svjedoči i o onim bitnim zbivanjima iza kulisa historiografskog teksta, o kojima bi trebalo pisati – o senzibilnoj prirodi intelektualca i surovoj, ponekad devijantnoj, realnosti društveno-političkog konteksta sa kojom je u stalnom obračunu.

U sumiranju u časopisu pročitano, analizirano i prezentirano treba reći da 17. broj Historijskih traganja objedinjuje raznolike historiografske doprinose – u smislu izvorne utemeljenosti i originalnosti, tematske svježine kao i dubine, širine i autentičnosti eksplikacije odabranog dijela i aspekta povijesne stvarnosti, te da koncepcijski

preuređen i sa svim svojim, kao i u drugim časopisima, prisutnim nedostacima ali i postignućima i iskoracima od kojih je možda najbitniji otvaranje časopisa za šire jezično a time i historiografsko područje i za tematski inovativne historiografske doprinose, jeste razlog za čestitanje, posebno kada se ima na umu da predstavlja pionirski poduhvat mlađe institutske generacije koja, u nezavidnom širem kontekstu o kojem je već bilo riječi, tek počinje samostalno peći svoj urednički zanat.

Sabina Veladžić

Mario Katić, *Domorodci i gospodari. Historijsko-antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša*. Buybook, Sarajevo/Zagreb 2020.

Institucionalni etnološki rad u Bosni i Hercegovini od svojih začetaka primarno je obilježen okrenutošću ka istraživanjima života i kulture seoskog stanovništva BiH. Takva orijentacija vidljiva je kroz cijelo 20. stoljeće, ali i u prvim decenijama 21. stoljeća. Do promjena i zaokreta u pravcu zanimanja za urbanu etnografiju dolazi zahvaljujući radovima kako stranih antropologa tako i antropologa (i etnologa) koji su porijeklom iz BiH, a zemlju maticu mahom su napustili usljed rata 92–95. godine.

Među onima koji kroz svoje studije značajno popunjava prazninu koja postoji u urbanoj etnografiji BiH važno mjesto pripada Mariju Katiću, etnologu, kulturnom antropologu i historičaru s Odjela za etnologiju i antropologiju Sveučilišta u Zadru. Kao rezultat okrenutosti ka istraživanju grada i gradskog života iz vizure etnologa / kulturnog antropologa, M. Katić je do sada objavio dvije studije. Godine 2016. izašla je višestruko zanimljiva monografija *Novi Travnik između utopije i nostalgije*, u kojoj se M. Katić pojavljuje kao jedan od autora i suurednika. Knjiga se bavi urbanom etnografijom Novog Travnika (do kraja prošlog stoljeća Pucareva), koji je nastao 50-ih godina 20. stoljeća, u periodu socijalističke Jugoslavije bio simbol bratstva, jedinstva i prosperiteta, da bi početkom rata u BiH pa nadalje on poprimio sva obilježja podijeljenih gradova, kako se može zaključiti iz priloga autora koji o toj podjeli progovaraju iz različitih uglova.

Četiri godine docnije, 2020. M. Katić je objavio historijsko-antropološku studiju *Domorodci i gospodari*. U njoj je autor ovaj put svoju pažnju usmjerio na jedan drugi bosanskohercegovački grad – Vareš, koji, za razliku od Novog Travnika, svoju historiju ispisuje stoljećima, zahvaljujući u prvom redu bogatim nalazištima željezne rude.

Za nastanak studije o Varešu presudnu ulogu su imale dvije etnografije ovog grada koje na više načina izviru jedna iz druge, uzajamno se preplićući i nadopunjujući, što omogućava stvaranje potpune slike o nastanku Vareša kao urbanog naselja i njegovim transformacijama koje su započele s austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine. Upravo te dvije etnografije Vareša – jedna Mije Žuljića i druga Josipa Tokmačića, Varešaka, insajdera i “domorodca”, koje su u centru pažnje M. Katića, omogućavaju, kako to s pravom ističe autor studije, da se prati postanak i razvoj ne samo Vareša nego i drugih bosanskohercegovačkih gradova. Kroz minucioznu analizu Žuljićevog i Tokmačićevog rukopisa autor pokazuje koliki je i kakav uticaj na stvaranje grada, gradskog načina života i građanina imao dolazak Austro-Ugarske na naše prostore. Obje spomenute etnografije sve do savremenosti ostale su u rukopisu. Upravo jer se temelji na analizi arhivske građe, pred nama je jedna izvanredno koncipirana i danas zanimljiva historijsko-antropološka studija. Zbog širine zahvata, kako na historijskom tako i na antropološkom planu, Vareš i etnografije o ovom bosanskohercegovačkom gradiću ispisane od kraja 19. pa do šezdesetih godina 20. stoljeća mogu se označiti samo povodom ili dobrom podlogom koja je omogućila autoru da se pozabavi pitanjima nastanka i razvoja, te odlikama i specifičnostima bosanskohercegovačkih gradova u dva značajna perioda bosanskohercegovačke historije – osmanskim i austrougarskom.

Historijski okvir, u kojem je pažnja usmjerena upravo na spomenuta dva perioda (osmanski i austrougarski), bio je nužan kako bi se uopće razumio razvoj urbanih naselja na prostoru BiH, pogotovo specifičnosti toga razvoja. Upravo u kontekstu takvog okvira autor iznosi podatke koji omogućavaju da se neki ustaljeni pogledi na prošlost BiH drugačije i sa više objektivnosti promatraju (kao što je npr. položaj rudarskih naselja i njihovih stanovnika u okviru Osmanskog carstva; otpor austrougarskoj okupaciji od strane katoličkog stanovništva Vareša; međukonfesionalni odnosi; gradnja nacionalnog identiteta). Posebno je značajno autorovo prepoznavanje i isticanje kolonijalne politike prema Bosni od strane osmanske vlasti te stavljanje takve politike u istu ravan ne samo s austrougarskom već i sa savremenim politikama bosanskohercegovačkih susjeda, kao i onih zemalja čije se ko-

lonijalne ambicije danas provlače kroz tzv. investicije. Kad je riječ o problematici kolonijalizma, autor se posebno usredsredio na Vareš s obzirom na to da je studija primarno posvećena ovom gradu.

Upravo zahvaljujući Žuljiću, koji je pisao iz vizure savremenika događaja, i Tokmačiću, koji je do podataka dolazio tako što je zapisivao kazivanja tada još živih svjedoka promjena koje su došle s austrougarskom upravom, autor studije je donio živu i upečatljivu sliku Vareša – grada koji je imao specifičan put razvoja, mijene i stagnacije, ali je uvijek bio grad. Kad stari Vareš u svom rukopisu opisuje Žuljić, čini to u času njegovog prelaska iz ruralnog u urbano, iz tradicijskog načina života u industrijski, kako to ističe autor studije. Tokmačić, pak, nastavlja i dopunjuje ono što je započeo Žuljić. Rukopis Mije Žuljića stoga i jeste, po mišljenju M. Katića, prva urbana etnografija u BiH, ali je također to jedino neposredno i autentično svjedočanstvo o svim mijenama, kako na historijskom i društvenom tako i na ličnom i intimnom polju, koje prate proces stvaranja i oblikovanja jednog grada.

Rukopisi Mije Žuljića i Josipa Tokmačića imaju neprocjenjivu ne samo etnografsku već i historijsku i faktografsku vrijednost. Stoga ne začuđuje odluka autora da svoju studiju koncipira tako da u njenom središtu budu odabrani odlomci iz rukopisa i jednog i drugog autora. Samo tako, kroz vizuru i jednog i drugog autora, čitalac je u mogućnosti da stekne potpunu sliku starog Vareša i njegovog prerastanja u novi Vareš, a da bi je razumio u historijskom i antropološkom diskursu, nužna su bila sveobuhvatna i odmjereno postavljena tumačenja M. Katića. Iako i Žuljić i Tokmačić kazuju o istom gradu, njihove slike nisu identične jer ni grad nije ostao isti. Promjene koje je sa sobom donijela Austro-Ugarska, posebno na polju industrijalizacije, promijenile su i fizionomiju grada, ali i ljude – njihove navike, običaje, svakodnevicu. U suštini, na jedan posredan način, obje ove monografije pokazuju koliko je kompleksno istraživati grad iz antropološke (etnološke) perspektive. Možda upravo one nude odgovor na pitanje zašto je etnologija u BiH “bježala” u istraživanje sela.

Izvorne etnografije Žuljića i Tokmačića, odnosno njihovi odabrani dijelovi, znalački su uokvireni autorovim uvodnim i završnim razmatranjima. Dok se u uvodnim razmatranjima Mario Katić osvrnuo na historijsku antropologiju, s posebnim akcentom na značaj arhivske građe kao antropološkog izvora te na političko-društveni kontekst bosanskohercegovačkih gradova krajem 19. i početkom 20. stoljeća, u završnim autor svoju pažnju usredsređuje na dva bitna perioda u kojima se odigrava proces transformacije starog Vareša – period kasnog Osmanskog carstva i period austrougarske okupacije. U tom pogledu od neprocjenjive vrijednosti su etnografije M. Žuljića i J. Tokmačića jer one pružaju više podataka o promjenama ne samo u Varešu nego općenito u bosanskohercegovačkom društvu na razmeđu dva stoljeća, 19. i 20, nego brojne historijske radnje. One omogućavaju da se “iznutra”, iz vizure insajdera i domoroca, sagleda dubina promjena prouzrokovanih dolaskom novih gospodara u BiH 1878. godine nakon odluke Berlinskog kongresa da se ova zemlja da na upravljanje dvojnoj Monarhiji. S druge strane, ove etnografije pokazuju koliko izvori takve provenijencije mogu biti korisni posebno za historičare jer se iz njih mogu iščitati brojne i dragocjene pojedinosti koje jesu dio lokalne historije, ali po svom značaju nadilaze taj uski kontekst.

Upravo zahvaljujući građi koju su mu nudile etnografije M. Žuljića i J. Tokmačića, Mario Katić je donio iscrpnu i cjelovitu sliku promjena koje su uslijedile sa dolaskom nove vlasti i posebno posljedica koje su te promjene ostavljale u životu grada i njegovih žitelja. Studija M. Katića, iako se primarno odnosi na Vareš, pridonosi da objektivnije sagledamo ukupan položaj BiH i njenih stanovnika za vrijeme osmanske i, posebno, austrougarske vladavine. Taj položaj najbolje je oslikan, a kroz studiju i valjano potvrđen, kao odnos domorodaca i gospodara. Upravo odnos domoroci – gospodari, koji autor prati na više ravni, jeste i lajtmotiv ove studije.

Knjiga Marija Katića prva je sveobuhvatna historijsko-antropološka studija o stvaranju jednog bosanskohercegovačkog grada uopće. Njome je autor, između ostalog, otkrio potpuno nepoznatu činjenicu da je urbana etnografija kod nas započela još u 19. stoljeću sa Mijom Žuljićem. Stoga se Žuljić može označiti pionikom urbane etnografije u BiH, a Mario Katić jednim od pionira urbane antropologije BiH. Studijom o Varešu, čak i u bosanskohercegovačkom kontekstu jednom malom gradu, Mario Katić je pokazao kako se i velike teme mogu znalački, iscrpno i sveobuhvatno obraditi analizom naizgled malih sredina, a izvedeni zaključci imati široku primjenu. Ovom knjigom autor je također potvrdio koliko su historijska i antropološka nauka bliske i uzajamno povezane.

Domorodci i gospodari. Historijsko-antropološka studija stvaranja bosanskohercegovačkog grada Vareša može poslužiti kao izvanredan poticaj i putokaz za buduća etnografska i antropološka istraživanja kod nas. Ova studija je skrenula pažnju na pitanja koja su malo ili nikako doticana u dosadašnjoj bosanskohercegovačkoj etnologiji, poput procesa stvaranja grada i građanina, i s tim povezana pitanja koja se tiču pluralizma identiteta. U konačnici, ova studija nas neminovno navodi na to da postavimo pitanje: Postoje li, ko su i u kakvom su odnosu “domoroci i gospodari” u BiH danas, na početku treće decenije 21. stoljeća?

Aiša Softić

Antonija Zoradija Kiš – Marinka Šimić, *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku*. STUDIJA – TRANSLITERACIJA – FAKSIMIL, Hrvatska sveučilišna naklada, Institut za etnologiju i folkloristiku, Staroslavenski institut, Zagreb, 367 str.

Knjiga *Cvijet kreposti ili o naravi ljudskoj kroz narav životinjsku* rezultat je plodnoga znanstvenog rada Antonije Zoradije Kiš i Marinke Šimić. Knjiga koja je predmetom ovoga prikaza u svojoj je osnovi filološka, ali je istovremeno značajan doprinos na polju istraživanja folklorističkoga i kulturološkog segmenta starije hrvatskoglagoljske prijevodne književnosti iz 15/16. stoljeća.

Fiore di virtù znamenito je italijansko djelo koje je u vrijeme svoga nastanka i nedugo nakon toga (od 14. do 18. stoljeća) bilo bestsellerom diljem evropskoga prostora. Ovo je djelo odavno privlačilo pozornost znanstvene javnosti, a zahvaljujući zavidnome istraživačkom poduhvatu autorica Antonije Zoradije Kiš i Marinke Šimić pred nama je sada u cijelosti prezentiran starohrvatski prijevod italijanskog djela *Fiore di virtù*, koje se u hrvatskim prijevodima pojavljuje pod naslovima *Cvijet kreposti (Cvêtb otb kreposti)* i *Cvijet svake mudrosti (Cvêtb vsake mudrosti)*.

Knjiga je organizirana na sljedeći način: *Riječ prije* (str. 7–10), *Cvijet kreposti: uvodne napomene* (str. 13–14), *Struktura i izvorišta Fiore di virtù* (str. 15–23), *Fiore di virtù u europskom književnom kontekstu* (str. 25–48), *Slavenski prijevodi Fiore di virtù* (str. 49–53), *Hrvatski prijevod Cvijeta kreposti* (str. 55–73), *O jeziku Cvijeta kreposti* (str. 75–93), *Animalističke predodžbe u Cvijetu kreposti* (str. 95–136), *Cvijet kreposti: transliteracija teksta* (str. 137–212), *Faksimili* (str. 213–325), *Literatura* (str. 327–341), *Sažetci* (str. 343–364) i *Bilješke o autoricama* (str. 365–367).

U poglavlju *Struktura i izvorišta Fiore di virtù* (str. 15–23) autorice sistematično upoznaju čitatelja sa strukturom djela *Fiore di virtù*, odnosno s izvorima njegova nastanka. *Fiore di virtù* najčešće se sastoji od 35 tekstovno simetričnih poglavlja, u kojima se jednostavnijim načinom pripovijedanja prezentira teološko-filozofsko djelo *Summa theologiae* sv. Tome Akvinskoga koje je nastajalo između 1266. i 1273. godine i ostalo nedovršeno. Slijedom teološko-filozofskih misli sv. Tome Akvinskog razvija se i struktura *Fiore di virtù*, čija se poglavlja prema Summi sastoje od četiri dijela: 1) definicija mane ili vrlina, 2) potvrde mane ili vrline (iz Biblije, mislima crkvenih Otaca ili antičkih pisaca), 3) usporedba mane ili vrline sa životinjom (odlomak iz bestijarija) i 4) egzempl iz života svetaca ili poznatih osoba. Uz sv. Tomu Akvinskog mnogobrojni su citati i drugih antičkih, grčkih, rimskih pisaca poput Aristotela, Sokrata, Pitagore, Platona, Hipokrata, Katona, Makrobija, Ovidija, Egidija, Juvenala, Seneke, Cicerona i drugih, te kršćanskih autoriteta poput sv. Ambrozija, sv. Augustina, sv. Grgura, sv. Jeronima, sv. Izidora Seviljskoga te evanđelista i apostola.

U narednom poglavlju pod nazivom *Fiore di virtù* u europskom književnom kontekstu (str. 25–48) predstavljene su prijevodi djela *Fiore di virtù* u okviru evropskoga književnog konteksta. Stoga je ovo poglavlje podijeljeno na nekoliko potpoglavlja. Prvo se govori o talijanskim izdanjima *Fiore di virtù* – na temelju dosadašnjih istraživanja, autorice donose podatak da je ovo djelo nastajalo u rasponu od 1310. do 1323. godine u Bologni. Iako mnogobrojni prijepisi i tiskane varijante *Fiore di virtù* već gotovo dva stoljeća dovode u nedoumicu mnoge istraživače glede autorstva i vremena nastanka ovog djela, danas je prihvaćeno mišljenje Guida Zaccagnina, koji na temelju zapisa u rukopisu zaključuje da je popularni moralno-didaktički traktat sastavio (ili uredio) bolonjski notar Tommaso Gozzadini oko 1260–1329/1330. godine. Do danas je poznato preko 70 rukopisa *Fiore di virtù*, od kojih je 38 pronađeno u Firenci. Autorice nas dalje upoznaju sa španskim, katalonskim, francuskim, njemačkim, armenskim, grčkim, rumunskim i engleskim prijevodom djela *Fiore di virtù*.

Sljedeće poglavlje nosi naziv *Slavenski prijevodi Fiore di virtù* (str. 49–53). U njemu nas autorice upoznaju s ruskim i srpskim prijevodima *Fiore di virtù*. U posebnom je poglavlju obrađen hrvatski prijevod *Cvijeta kreposti* (55–71). *Cvijet kreposti* sačuvan je u pet hrvatskoglagoljskih zbornika: *Vinodolskom* (s početka 15. stoljeća), *Petrisovom* (iz 1468. godine), *Ljubljanskom* (iz druge polovice 15. stoljeća), *Tkonskom* (iz 16. stoljeća) i *Grškovićevom* (iz 16. stoljeća). Sačuvane su i ćirilске varijante *Cvijeta kreposti: Libru od mnozijeh razloga* iz 1520. te *Cviet od kriposti duhovni i tilesnie prikoristan svakomu virnomu karstianinu koi ga šti često*, štampan u Veneciji 1647. i 1701, u prijevodu bosanskoga franjevca Pavla Posilovića, a pismo mu je bosanska varijanta zapadne ćirilice.

Jeziku *Cvijeta kreposti* (str. 75–93) autorice posvećuju posebnu pozornost. Autorice su se odlučile za pregled najmarkantnijih jezičkih crta *Cvijeta kreposti*, a ne za cjelovit jezični opis. Razlog je tome ponajprije jezička

raznolikost svakog pojedinačnog zbornika, ali i različit opseg tekstova. Predstavljene su najreprezentativnije fonološko-grafijske, morfološke i leksičke osobnosti jezika *Cvijeta kreposti*.

Nakon poglavlja o jeziku, slijedi poglavlje *Animalističke predodžbe u Cvijetu kreposti* (str. 95–136). Vjerujemo da će ovo poglavlje privući pozornost šire čitalačke publike. U hrvatskoglagoljskoj i ćirilskoj varijanti prijevoda *Cvijeta kreposti*, od sveukupno četrdeset i jednog poglavlja, trideset i četiri ih donosi životinjske usporednice u tumačenju ljudskih mana (osamnaest) i vrlina (šesnaest). U svakom poglavlju životinjski odlomci redovito počinju formulacijom: *primeniti se more*, ili *i to primeniti se more*, ili *može se primieniti k* ili *može se prilikovati* u Libru. *Cvijet kreposti* je, kako autorice zaključuju, “samo logičan nastavak promišljanja i racionalnog sjedinjavanja čovjeka i životinje u okrilju Prirode”. S ciljem jednostavnijeg pristupa i preglednosti, autorice su životinje razvrstale u pet glavnih skupina po vrstama (sisavci, ptice, vodozemci, kukci, mitske životinje), a unutar svake vrste podijelile su ih u dvije skupine s obzirom na njihovu predodžbu mane ili vrline u tekstu. Za svaku životinju autorice donose detaljan opis. Na kraju autorice donose tablicu koja donosi popis mana i vrlina životinja.

Posebna je vrijednost ove knjige u priređenoj transliteraciji teksta (str. 137–212) koja je skup tekstova iz različitih izvora. Prije transliteriranog teksta dolazi detaljno pojašnjenje o načelima transliteracije kojih su se autorice pridržavale. Transliteracija teksta urađena je po savremenim principima izdavanja starih tekstova u kojima se nastoji što vjernije prikazati tekst izvornika. S ciljem lakšeg snalaženja autorice različitim bojama obilježavaju odlomke iz različitih zbornika. Tako su poglavlja iz *Tkonskoga zbornika* u crnoj boji, iz *Vinodolskoga* u narandžastoj, iz *Ljubljanskoga* u zelenoj, a poglavlja iz ćiriličnoga *Libra od mnozijek razloga* u plavoj.

Za stručnjake je posebno značajno objavljivanje faksimila jer im je time data mogućnost da se izravno obavijeste o izvornom pismu, grafiji i ortografiji *Vinodolskoga*, *Ljubljanskoga*, *Tkonskoga* te zbornika *Libro od mnozijek razloga*.

Na samom kraju dolazi *Literatura* (str. 327–341), *Sažetci* (str. 343–364) i *Bilješke o autoricama* (str. 365–367).

Ova je monografija autorica A. Zoradije Kiš i M. Šimić pisana vrlo temeljito i čini nam se da ni najmanja pojedinost nije izmakla. Knjiga će biti od koristi svima onima čije je područje interesiranja filologija, antropologija, folkloristika, etnologija, ali i svim drugim ljubiteljima pisane riječi. Autoricama čestitamo na uloženom naporu da predstavite kompletan tekst starohrvatskog prijevoda *Cvijeta kreposti* pri tome izlazeći iz strogih okvira filologije i posmatrajući tekst *Cvijeta kreposti* kroz sferu interdisciplinarnosti i transdisciplinarnosti. Na kraju, možemo s pravom pretpostaviti da će ovo izdanje biti važan temelj budućim istraživačima, što je jedan od primarnih zadataka naučne monografije.

Erma Ramić-Kunić